

УДК 349.6 + 502.17

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.23>

ЕКОЦИД У ВИМІРІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Гладка Н.М.,*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Вінницького кооперативного інституту***Собчук А.О.,***викладач кафедри права
Вінницького кооперативного інституту*

Гладка Н.М., Собчук А.О. Екоцид у вимірі конституційного та господарського права України.

У статті розкривається поняття екоциду, його негативний вплив на конституційно-правові та господарсько-правові відносини і наслідки такого діяння, особливо в період воєнного стану. Адже від початку війни ми спостерігаємо цілеспрямоване знищення екосистеми, флори, фауни, промислових, енергетичних та інфраструктурних об'єктів, природних ресурсів та навколишнього середовища країни. Ці правопорушення прямо посягають на нормальний стан суспільно-правових відносин у сфері господарювання, на право на безпечне навколишнє середовище та на збереження генофонду українського народу.

Автор звертає увагу, що в українському законодавстві поняття екоциду визначається в Кримінальному Кодексі України та передбачається відповідна міра покарання, а саме від восьми до п'ятнадцяти років ув'язнення. Наголошується, що дане кримінальне правопорушення посягає на більш ширше коло суспільно-правових відносин, а саме власність, суб'єкти та об'єкти господарювання, соціальне становище населення, життя та здоров'я особи, її безпеку та недоторканість. Це є порушенням норм конституційного та господарського права України. У дослідженні зроблено висновок, що масове знищення рослинного та тваринного світу, лісів, отруєння водойм, втручання у екосистему України має вкрай суспільно-небезпечні наслідки не тільки для самої України, а й для Європи (наприклад, під загрозою знищення є багато об'єктів Смарагдової мережі, що охороняються на загальноєвропейському рівні) та світу в цілому (наприклад, вплив на атмосферу, гідросферу та біосферу Землі в наслідок використання зброї). На жаль, забруднення повітря немає меж та кордонів.

У статті наголошується, що саме військовий екоцид як кримінальне правопорушення про-

ти навколишнього середовища, потребує більш чіткішого та детальнішого правового регулювання в національній правовій системі так і в міжнародно-правовому полі і взагалі визнання такого правопорушення, яке посягає на людство в цілому. Адже екоцид можна прирівняти до таких кримінальних правопорушень як правопорушення проти людяності та геноциду.

Ключові слова: екоцид, генофонд, господарські правовідносини, конституційні правовідносини, екологічна безпека, тяжкість наслідків, власність, суб'єкти господарювання.

Hladka N., Sobchuk A. Ecocide in the dimension of the constitutional and economic law of Ukraine.

The article reveals the concept of ecocide, its negative impact on constitutional and economic legal relations and the consequences of such an act, especially during the period of martial law. In fact, since the beginning of the war, we have been observing the purposeful destruction of the ecosystem, flora, fauna, industrial, energy and infrastructure facilities, natural resources and the environment of the country. These offenses directly encroach on the normal state of social and legal relations in the sphere of economy, on the right to a safe environment and on the preservation of the gene pool of the Ukrainian people.

The author draws attention to the fact that in Ukrainian legislation the concept of ecocide is defined in the Criminal Code of Ukraine and the appropriate measure of punishment is provided, namely from eight to fifteen years of imprisonment. It is emphasized that this criminal offense encroaches on a wider range of social and legal relations, namely property, economic entities and objects, the social position of the population, the life and health of a person, his safety and integrity. This is a violation of the norms of the constitutional and economic law of Ukraine. The study concluded that the mass destruction of flora and fauna, forests, poisoning of water bodies,

interference with the ecosystem of Ukraine has extremely socially dangerous consequences not only for Ukraine itself, but also for Europe (for example, many objects of the Emerald Network are under threat of destruction and they are protected at the pan-European level) and for the world in general (for example, the impact on the atmosphere, hydrosphere and biosphere of the Earth as a result of the use of weapons). Unfortunately, air pollution has no boundaries.

The article emphasizes that it is military ecocide as a criminal offense against the environment that requires clearer and more detailed legal regulation in the national legal system as well as in the international legal field, and generally recognition of such an offense that encroaches on humanity as a whole. After all, ecocide can be equated to such criminal offenses as crimes against humanity and genocide.

Key words: ecocide, gene pool, economic legal relations, constitutional legal relations, environmental safety, severity of consequences, property, economic entities.

Постановка проблеми. Сучасні демократичні країни покликані забезпечувати гідний рівень життя, безпечне навколишнє середовище для населення, функціонування різних форм власності господарювання та, найголовніше, захист прав та свобод людини і громадянина. А військові кримінальні правопорушення, які здійснює росія, підривають міжнародний гуманітарний та екологічний порядок в світі, особливо це стосується екоциду на території України. Саме тому актуальним для сьогодення є фіксування і попередження таких проявів агресії, боротьба з їх наслідками та притягнення до відповідальності за скоєні кримінальні правопорушення проти людяності, екосистеми та об'єктів господарювання.

У цьому аспекті слід звернутись до норм Конституції, Господарського кодексу та Кримінального кодексу України і показати, що екоцид призводить до тяжких наслідків не тільки для екосистеми, а й для життя, здоров'я, безпеки та власності населення України, втрати працездатності та засобів для існування, бізнесу та робочих місць, купівельної спроможності та обсягу заощаджень населення. Вартість фінансово-економічних та екологічних збитків в Україні уже сягнула рекордних величин, тому потрібно привертати увагу до цієї проблеми та шукати шляхи її вирішення.

Мета дослідження. Проаналізувати вплив екоциду на конституційно-правові та господарсько-правові відносини, його тяжкі та необоротні наслідки в період воєнного стану в Україні.

Стан опрацювання проблематики. Питання «екоциду» та його тяжких наслідків для

України є досить актуальним на сучасному етапі і висвітлюється багатьма науковцями, особливо в теоретично-правовій площині, а саме: Максаковою К., Гнедіною К., Нагорним П., Валендюк О., Гнатенко Н., Шаповаловою О. та багатьма іншими. Але в більшості випадків праці направлені на дослідження наслідків воєнного екоциду тільки для навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Одним із надзвичайно важливих елементів регулювання міжнародних відносин у сфері екологічної безпеки є наявність міжнародних організацій та угод, які покликані не допускати шкоду навколишньому середовищу та здоров'ю людини і громадянина. Тому є досить обґрунтованим наявність такого різноманіття нормативно-правових актів, які приділяють увагу навколишньому середовищу, наприклад: Всесвітня Хартія природи 1982 р., Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 р., Орхуська конвенція, 1998 р., Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку 2002 р. та ін. Також існує ряд міжнародних організацій, повноваження яких направлені на вирішення питання наслідків екоциду: ЮНЕСКО, МАГАТЕ, ООН, ФАО та ін.

Взагалі, термін «екоцид» походить від грецької та латинської мов: «oikos» – будинок, а «caedo» – вбити або знести. Наразі його загальнонаукове значення полягає у руйнуванні значних територій природного середовища внаслідок людської діяльності у мирний чи воєнний час. Категорію «екоцид» розпочали вживати з 1970-х років [1, с. 221].

Відповідно до ст. 441 ККУ, екоцид – масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [2]. За період незалежності України ця стаття ККУ не була застосована жодного разу, тому що досить важко довести причетність до такого виду кримінального правопорушення. У науковому вжитку також використовується поняття сукцесія, яке є досить подібним до поняття екоциду, а відмінність полягає в тому, що у першому випадку – це докорінні, швидкі та незворотні зміни в екологічному середовищі країни.

Із початком вторгнення росії на територію Східної України та Криму розпочалося масове забруднення атмосферного повітря, річок, ґрунту, об'єктів природно-заповідного фонду, знищення флори та фауни, лісові пожежі, сотні пошкоджених промислових підприємств (деякі з яких несуть екологічну небезпеку: металургійні, коксохімічні, нафтопереробні заводи, теплові електростанції тощо). Президент України Володимир Зеленський на виступі саміту G20 усі ці дії загарбників назвав «екоцидом» і закликав разом протистояти та відновлювати екологічне

середовище в світі [3]. Розмір сукупних збитків внаслідок здійснюваного ворогом екоциду оцінюються на рівні понад 1,28 трлн грн [4, с. 44].

Одна із найбільш небезпечних загроз для життя, здоров'я населення та навколишнього середовища є ведення бойових дій поряд із радіаційними об'єктами, такими як ЗАЕС та ЧАЕС.

Під час забруднення та знищення навколишнього середовища відбувається посягання на життя, здоров'я, безпеку та недоторканість людини, які є найвищою соціальною цінністю в країні (згідно із ст. 3 і ст. 27 Конституції України [5]); на власність українського народу, а саме: землю, надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси та на суб'єкти господарювання (згідно із ст. 13 КУ [5]); на екологічну безпеку та збереження генофонду Українського народу (згідно із ст. 16 КУ [5]); на недоторканість житла (згідно із ст. 30 КУ [5]); на безпечне для життя і здоров'я довкілля (згідно із ст. 50 КУ [5]). Тому, можна зробити попередній висновок, що здійснюючи сплановані злочинні дії проти екосистеми України, відбувається порушення базових конституційних норм.

Умисне пошкодження, руйнування і знищення промислових об'єктів, фермерських угідь або підприємств середнього та малого бізнесу теж мають негативні екологічні та економічні наслідки. По-перше: знищення майна, виробничих потужностей та засобів для існування. По-друге: втрата робочих місць та працевдатного населення. По-третє: руйнація логістичних шляхів та страхового ринку. Особливо тяжкі наслідки для фермерських господарств, адже вони прив'язані до конкретної території та конкретного часу здійснення сезонної роботи на землі.

Відповідно до норм Господарського Кодексу України громадяни мають право на підприємницьку діяльність різних форм та видів, на використання природних ресурсів і на захист суб'єктів господарювання та споживачів. Згідно із ст. 133 ГКУ господарська діяльність базується на праві власності [6], яке грубо порушується внаслідок таких умисних протиправних діянь. Пошкодження майна (речі, фонди виробничого і невиробничого призначення, кошти, цінні папери та ін.) або території, які відповідно до закону (ст. 139 ГКУ [6]) належать суб'єктам господарювання також відноситься до правопорушень, за які повинно бути відшкодування. Здійснення воєнного екоциду порушує або обмежує право громадян України на використання природних ресурсів (ст. 149 ГКУ [6]).

Тому одним із викликів сьогодення для української та міжнародної спільноти постає питання матеріального відшкодування завданих збитків, внаслідок здійснення масового умисного знищення екосистеми. 17 травня 2023 р. під

час Саміту глав держав та урядів Ради Європи було прийнято резолюцію про створення Міжнародного реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України [7]. Не менш важливим напрямком є державна підтримка суб'єктів господарювання, а саме: гранти, міжнародні інвестиції, податкові пільги, кредити з вигідними умовами, безкоштовне навчання фахівців, страхування майнових інтересів тощо. Держава також повинна сприяти релокації підприємств – перенесення потужностей виробництва в інше місце, район, область чи країну задля збереження їх функціонування, робочих місць та економічної підтримки країни.

Висновки. На підставі вище викладеного матеріалу можна зробити висновок, що наслідки екоциду мають більш глобальний характер і посягають не тільки на навколишнє середовище, а й на життя, здоров'я, безпеку, власність, суб'єкти господарювання, їх майно тощо. Тому потрібно більше приділяти уваги та деталізувати правове регулювання фіксування, розслідування, притягнення до відповідальності та відшкодування у таких кримінальних правопорушень як і в національній правовій системі, так і в міжнародно-правовому полі. Щоб в подальшому попередити такі сплановані, умисні та незаконні діяння проти людяності та екосистеми не тільки України, а й світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Максакова К.В. Проблеми правової регламентації екоциду: Еколого-правовий аспект. *Юридичний електронний журнал*. 2023. № 1. С. 220–223.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
3. «Виклик для усього світу»: Зеленський про екоцид РФ в Україні. *УНІАН*: веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/ecology/zelenskiy-ropoviv-pro-ekocid-rf-v-ukrajini-12046140.html> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Гнедіна К., Нагорний П. Загрози екологічній безпеці: реалії воєнного часу та економічне стимулювання повоєнного екологічного відновлення України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 4(32). С. 39–52.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->

- %D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 26.03.2024).
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
 7. Валендюк О., Гнатенко Н., Шаповалова О. Відшкодування шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації: окремі процесуальні аспекти. *Право*: веб-сайт. URL: <https://pravo.ua/vidshkoduвання-shkody-zavdanoi-zbroinoiu-ahresiiieu-rosiiskii-federatsii-okremi-protsesualni-aspekty/> (дата звернення: 26.03.2024).